

VRSTE OPRAVIL V SPOMENIŠKEM VARSTVU

Jelka Pirkovič, ZRS VNKD

KINDS OF TASKS IN THE MONUMENT
CONSERVATION SERVICE

POVZETEK

Članek ponuja pregled nad glavnimi vrstami del v naši dejavnosti in jih postavlja v logično zaporedje. Strokovna opravila deli v dve fazi: v fazo zbiranja in urejanja podatkov o dediščini in v fazo operacionalizacije. V naši praksi vse bolj zaostajamo v delu na sistematičnih pregledih dediščinskega sklada. Tudi v tem vidim enega od razlogov, da vse težje izvajamo praktično varstvo. Zato se zavzemam za smotrno delitev dela v spomeniški službi, ki bi upoštevala tako opravljanje temeljne dejavnosti in iz nje izpeljane postopke.

The article offers a survey of the main sorts of works carried out in our profession and puts them in the logical succession. It divides professional works into two phases: the phase of collecting and arranging of data concerning our patrimony, and the phase of operationalization. In our practice, we increasingly fall behind in the carrying out of works connected with the systematic surveys of the patrimony funds. It is here that I also find one of the reasons for the ever more difficult carrying out of the practical conservation. I therefore advocate for the expedient division of work in the monument conservation service, which would take into account the performing of the basic activity as well as the proceedings deriving from it.

Je spomeniško varstvo praktični podaljšek temeljnih ved?

V članku se bom posvetila problematiki zaporedja strokovnih nalog spomeniškega varstva. Ob tej temi se najprej odpira vprašanje, kakšno vlogo imajo temeljne vede,¹ ki sodelujejo v spomeniškem varstvu, in kakšen je pri tem delež konservatorstva kot posebne stroke.

Po splošnem prepričanju v spomeniškem varstvu opravljamo tri temeljne vrste del.²

- inventarizacijo in dokumentacijo spomeniškega sklada,
- analizo spomeniških lastnosti in vrednotenje
- in programsko projektna dela kot podlago za konkretne posege na spomenikih.

Tem vrstam del so v nekaterih strokovnih preglednicah dodane še druge vrste nalog, kot so raziskovalno delo v zvezi s spomeniki,³ nadzor nad posegi in spremljanje stanja spomenikov po posegih, popularizacija, »teoretično varstvo«,⁴ naloge v zvezi z družbenim planiranjem itd. Pri tem je seveda jasno, da v krog strokovnih del službe nisem štela upravnih nalog, ki sodijo med javna pooblastila: včasih je bilo to izdajanje razglasitvenih odločb, danes so to različna soglasja in mnenja kot deli upravnih postopkov, vodenje registra kot javne listine, (neformalni) inšpekcijski nadzor ipd. Menim namreč, da bi morala biti služba razrešena vseh

upravnih nalog, vključno z vodenjem registra.⁵ Za večji del teh nalog sicer ni več zakonske podlage, tako eksplicitno ne več za razglašanje, pa tudi za soglasja v lokacijskih postopkih, razen v primerih, ko posegamo v razglašen spomenik ali znamenitost, pa vendar se strokovne organizacije še vedno utaplajo prav v teh vrstah opravil.

Ker je moja naloga pregledati sistematiko (ali nesistematiko) na strokovnem področju, se bom osredotočila na ta del vprašanj. Najprej naj ponovim, da temeljne spomeniške vede gledajo na konservatorstvo kot na aplikativno stroko oziroma kot na praktično dejavnost, ki ji gre le podrejena in omejena vloga v zgoraj omenjenih vrstah del, temeljne vede pa naj bi nosile večji oziroma pretežni delež nalog. Za ponazoritev naj navedem dve značilni mnenji umetnostne zgodovine: Jan Bialostocky pravi, da je konservator le izvajalec konservatorskih programov, ki jim glavno vsebino dajo spoznanja bazičnih strok. Njihova naloga je, da postavijo temeljna načela in merila vrednotenja, da seveda spomenike ovrednotijo in da na takšni podlagi sprejmejo strokovne odločitve v obliki konservatorskega programa.⁶

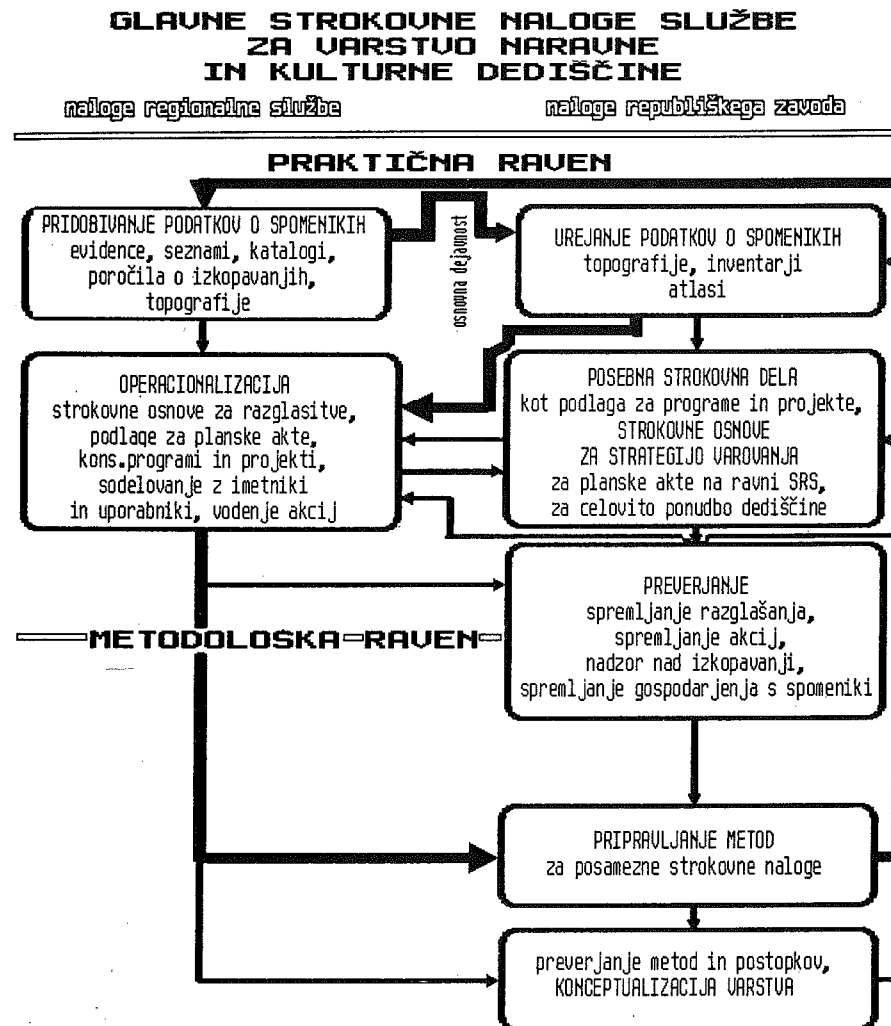
Maroevič pa zagovarja mnenje, da je naloga temeljnih spomeniških ved, ki vse sodijo v krog humanističnih ved, identifikacija in proučevanje predmetov s potencialnimi spomeniški lastnostmi, medtem ko je naloga konservatorstva identifikacija spomeniški v teh istih predmetih, pri čemer seveda izkoriščamo spoznanja temeljnih ved.⁷ Spomeniško vrstvo ni neposredna aplikacija smotrov in metod temeljnih ved, kar hkrati pomeni, da spomeniki kot empirični predmeti niso identični s spomeniki kot predmeti temeljnih spomeniških ved. Zato tudi Maroevič zagovarja relativno samostojnost spomeniškega varstva, čeprav vidi njegovo specifičnost v tem, da bolj sodi v področje med komunikacijskimi in humanističnimi vedami kot v čisto humanistiko.

Zato so spoznanja temeljnih spomeniških ved lahko le vhodni podatek za spomeniškovarstveno inventarizacijo, podatek torej, na podlagi katerega ločimo dediščino od nedediščine,⁸ ne morejo pa imeti vloge spomeniškega vrednotenja. Resnici na ljubo pa je treba povedati, da v nekaterih primerih strokovnjaki temeljnih ved, ki sodelujejo v spomeniškem varstvu, želijo kar neposredno prenašati spoznanja svojih strok v varstvene postopke, kar pa se ne obnese najbolje, saj temeljna strokovna identifikacija ni enaka spomeniškovarstveni obdelavi, pri kateri osrednje mesto zavzema vrednotenje.

Pridobivanje in urejanje podatkov o kulturni dediščini

Prvi sklop sem zasilno imenovala dokumentacijsko inventarizacijski. Pri tem sem namenoma uporabila prilastek »zasilno«, saj se že na tej stopnji, ki naj bi dajala podlago za nadaljnje spomeniškovarstvene obdelave, pokaže nekonsistenčnost in neenotnost v terminologiji in analogno v »metodah« in praktičnih prijemih.

Tako je veliko nesporazumov že pri uporabi osnovnih terminov inventarizacijske faze: enkrat govorimo o inventarju, drugič o evidenci, tretjič o topografiji, četrtič o registru in to ne da bi definirali, kakšna je vsebina enega in drugega. Čeprav se ne nameravam podrobno ukvarjati s temi problemi, naj na kratko pojasnim, kaj je po mojem predmet oziroma rezultat strokovnih operacij. Določanje podrobne vsebine in metod takšnih spomeniškovarstvenih nalog pa daleč presega namen tega članka in se zato z njim ne bom ukvarjala.

Sl. 3. Skica glavnih strokovnih nalog v medsebojnih povezavah
Fig. 3 – A sketch of the main professional tasks and their interrelations

Menim, da je izraz, ki najbolj jasno določa vsebino te delovne faze, **evidentiranje**, zbirni termin za različne vrste in oblike rezultatov evidentiranja pa **evidenca**, **razvid**. Ker na tej stopnji govorimo še o dediščini kot o skupni oznaki za vse predmete s potencialnimi spomeniški lastnostmi, se tudi evidentiranje nanaša na dediščino: namen te delovne faze je iz strokovnih izsledkov temeljnih ved, iz terenskega dela konservatorjev in iz drugih virov⁹ odbrati tiste empirične predmete, ki imajo potencialne spomeniške lastnosti. To odbiranje je lahko dvojno: lahko gre za fizično pridobivanje gradiva: v tem primeru gre za »premično« dediščino, ki je predmet muzejskega ali arhivskega varstva. Največkrat pa zbiramo samo podatke

o dediščini in zbirke podatkov v obliki bolj ali manj urejenih korpusov so podlaga za vse vrste spomeniškovarstvenih opravil.

Poseben način pridobivanja gradiva in hkrati podatkov o dediščini je arheološko raziskovanje, to so predvsem sistematična in zaščitna arheološka izkopavanja, pa tudi druge oblike rekognosciranja arheoloških najdišč in ostalin. Arheološka raziskovanja so specifična ne le zato, ker se v njih prepleta pridobivanje podatkov o dediščini s fizičnim pridobivanjem gradiva, temveč tudi zato, ker zaradi narave svojega dela povezuje splošno arheološko raziskovalno delo s spomeniškovarstvenimi in muzealskimi posledicami: njegovi rezultati so vhodni podatek za spomeniškovarstvene evidence o stanju, vrsti, razprostranjenosti takšne dediščine, hkrati pa arheološke najdbe kot elementi premične dediščine po odkritju postanejo potencialni predmet muzejske obdelave.

V splošnem lahko postopek evidentiranja delimo v dve fazi: v prvem koraku zbiramo različne vrste podatkov o dediščini, v drugem pa te podatke preverimo in uredimo. Rezultat prve faze je protoevidenca, rezultat druge pa prava evidenca.¹⁰ Glavna vsebina evidence je identifikacija objektov in območij dediščine, pri čemer identifikacija pomeni njihovo lokacijo, minimalen opis, oznako vrste lastništva, oznako stanja objekta,¹¹ predvsem pa enotno oznako objekta v obliki evidenčne številke. Evidenca je podatkovna podlaga za strokovno spomeniškovarstveno delo in načeloma ni predvidena za neposredno javno uporabo. Za posamezne naloge lahko pripravimo posebne izpise, najpogosteje v obliki **seznamov območij in objektov dediščine**. Ko takšen seznam dobi svoje mesto v planskem aktu, je s tem tudi družbeno verificiran – strokovno evidentirana dediščina dobi tudi planski status.

Pri tem naj omenim, da evidence ne smemo enačiti s **spomeniško dokumentacijo**. Dokumentacija spremlja vse faze v spomeniškovarstvenem delu. Tisti del dokumentacije, ki je vezan na objekte dediščine, ima obliko dosjejev, v katerih sistematično zbiramo podatke in dokumente o objektu, to je o njegovem stanju, posegih vanj ter o načrtih in projektih za njegovo ohranjanje, o sredstvih, ki so bila vanj vložena ipd.

V muzejskem in arhivskem varstvu poteka evidentiranje predvsem v obliki **katalogov**. Tudi ožja spomeniškovarstvena dejavnost lahko v posebnih primerih uporablja ta način evidentiranja in to povsod tam, kjer želimo popisati premične predmete dediščine, ki kot inventar sodijo v sklop nepremičnih spomeniških enot. Tudi pri arheoloških izkopavanjih je pretežni del dokumentacije, to je poročil o izkopavanjih, pripravljen v obliki kataloga najdenih arheoloških predmetov.

Tretja oblika evidentiranja, ki jo varstvena dejavnost pogosto uporablja, so **spomeniške topografije**. V srednjeevropskem kulturnem prostoru po tradiciji prevladujejo umetnostnozgodovinske topografije in to kot glavna, če ne edina oblika spomeniškega evidentiranja in inventariziranja.¹² Pri nas smo to obliko gojili predvsem v pionirskih časih spomeniškega varstva in umetnostne zgodovine, ko sta že pred prvo vojno izšla dva zvezka Stegenškove topografije lavantinske škofije, med obema vojnama Steletova topografija kamniškega okraja in Maroltovi topografiji celjske in vrhniške dekanije,¹³ po vojni pa le topografija grosupeljske krajine Staneta Mikuža.¹⁴ Žal niti umetnostna zgodovina niti spomeniško varstvo nista zmogla toliko moči, da bi to delo načrtno nadaljevala. Dokumentiranje umetnostnih spomenikov se je razdrobilo po posameznih ustanovah in po različnih temah, tako da kljub doslej nedvomno precejšnjim naporom nimamo sistematičnega pregleda nad vsaj temeljnimi podatki o tej vrsti dediščine.

Je pa nedvomno res, da namen topografskega dela nekoliko presega temeljno dejavnost spomeniškega varstva. V Avstriji na primer varstvena dejavnost z načrtnim topografskim delom predvsem izvaja naloge identifikacije spomenikov, kot jo razumejo temeljne spomeniške vede, v prvi vrsti seveda umetnostna zgodovina. Tako je glavni smoter Dehiove serije, »... da ta znanstveni podvig na novo sistematično posname stanje na terenu in s tem ustvari ogromen in dragocen vir podatkov za specialne raziskave na različnih področjih umetnostne znanosti, arhitekturne zgodovine, tehnične in gospodarske zgodovine, etnologije itd.«¹⁵ Podobni smoter ima tudi inventarizacijsko oziroma topografsko delo na Bavarskem.¹⁶ Zato takšne topografije niso namenjene le ožji spomeniški rabi, ampak jih dajejo v javnost v knjižnih izdajah. Topografsko gradivo je sicer predstavljeno v posebni in ustaljeni obliki, vendar kljub poenoteni redakciji v detajlih čutimo »avtorski slog«, posameznih sodelavcev.

Druge temeljne spomeniške vede so si zastavile drugačne oblike evidentiranja svojega gradiva: tako na primer naša arheologija sistematično zbira podatke v obliki **arheološkega atlasa**. Seveda ima v spomeniškem varstvu takšna podatkovna zbirka le status protoevidence in moramo njene podatke preveriti na terenu in ji dodati vse zgoraj omenjene temeljne oznake (enotno oznako lokacije, opis, evidenčno številko). **Spomeniški atlas** pa je oblika strokovne evidence, ki je naša dejavnost sistematično še ne izvaja, bo pa slej ali prej treba zastaviti tudi to delo, če nočemo podvajati naporov ob vsakokratnih nalogah za družbeno planiranje. Osrednji del atlasa je seveda kartografska predstavitev evidentirane dediščine, in sicer na kartah v merilu 1 : 25.000, za dediščino v večjih naseljih pa v merilu 1 : 5000.

In končno, kakšna je vloga **inventarja**? Klasični spomeniški inventarji in topografije se v ničemer ne razlikujejo med seboj: v obeh primerih je obdelano gradivo na izbranem ozemlju, ki je navadno predstavljeno po krajevnem načelu, redkeje po abecednem redu spomenikov oziroma njihovih imen. V takšnih primerih je inventar opremljen s topografskim registrom, ki omogoča lažji dostop do podatkov. Ker gre za temeljno raziskavo spomeniškega sklada, niti inventarji niti topografije ne vsebujejo izpeljanih interpretacij gradiva, temveč večinoma ostajajo na ravni preprostega opisa posameznih objektov, z navedbo temeljnih zgodovinskih podatkov, ki jim je v boljših primerih dodan kratek zgodovinski oris nastanka in razvoja kraja, v katerem je večja koncentracija spomeniških objektov. Lokacija objektov je določena z različnimi podatki; z navedbo ustaljenih imen spomenikov, ulice in hišne številke, s pomočjo slikovnih in grafičnih prilog ali z oznako spomenikov na priloženih kartah. Vse te oblike, razen zadnje, imajo to slabo stran, da ne zagotavljajo natančne identifikacije spomenikov v daljših časovnih obdobjih, ko se lahko razmere spremene: ko pride do »pozabe« tradicionalnih imen, ko se zamenjata poimenovanje ulic in oštevilčenje hiš ipd.¹⁷ Povrhu vsega je takšen način lokacijske identifikacije primeren le za stavbno dediščino v naseljih, povsem pa odpove pri arheoloških najdiščih, pri ruševinah, pri praznih, propadajočih objektih, pri samotnih cerkvicah, znamenjih, mostovih.

Največjo pomanjkljivost sicer zglednih inventarjev in topografij spomeniških »velesil« pa vidim v tem, da so, kot rečeno, vezani na temeljno identifikacijo spomenikov, da torej predstavljajo vhodno bazo podatkov za temeljne spomeniške vede, ne vsebujejo pa tiste nadgradnje, ki jo spomeniško varstvo potrebuje za svoje delo s spomeniki. To nadgradnjo vidim v spomeniškovarstvenem vrednotenju. Smoter takšnega vrednotenja v inventarizacijski fazi je dvojen: komparativno mora ovrednotiti celoten spomeniški sklad, kar šele omogoča oblikovanje varstvene

strategije. Hkrati mora vsaj v minimalni obliki nuditi oporne točke za podrobno vrednotenje vsakega posameznega objekta ali območja, kar predstavlja podlago za operacionalizacijo varstva v vseh spomeniškovarstvenih postopkih.

Tako menim, da mora sodoben spomeniškovarstveni inventar ustrezati naslednjim zahtevam:

- omogočiti mora enolično identifikacijo in natančno lokacijo spomeniških objektov in območij,¹⁸
- na urejen način mora opisati glavne značilnosti objekta, skupaj s povzetkom že opravljenih interpretacij temeljnih spomeniških ved,
- označiti mora stanje in ključne probleme, ki ogrožajo spomeniške lastnosti, in
- te lastnosti tudi ovrednotiti. V tem delu so lahko dodani še predlogi za varovanje in to v obliki okvirnih režimov, varstvenih usmeritev, konkretnih zahtev, ki jih je treba upoštevati pri posegih itd.

Inventar je končni rezultat faze evidentiranja, zato mora imeti javno obliko: bodisi knjižno bodisi računalniško, še najbolje obe hkrati. V primerjavi z evidenco lahko obsega le del dediščine s potencialnim ali že doseženim spomeniškim statusom. Evidenca je ureditev gradiva za interno rabo, inventar pa za javno rabo. Prva ne vsebuje (nujno) vrednotenja, pri drugem je vrednotenje osrednji del. Za register pa smo že rekli, da je javna listina, torej uradna evidenca, katere osrednji del so omejitve in režimi, ki zavezujejo imetnike in uporabnike spomenikov.

Vse našete vrste spomeniških razvidov od evidence kulturne dediščine, spomeniških dosjejev, katalogov, zbirk fotografskega gradiva, do inventarjev in atlasov pa mora povezovati sistem enotnih evidenčnih števil, ki omogoča enolično identifikacijo objektov in območij.

Ker se naše vedenje o spomeniškem skladu stalno dopolnjuje in se s tem dopolnjuje tudi evidenca, moramo tudi inventarje v rednih časovnih presledkih pregledati in po potrebi dopolniti in spremeniti. Inventarizacija je zato stalna naloga spomeniške službe.

Končno naj še povem, da je priprava inventarjev osrednja strokovna naloga spomeniške službe. Spomeniški inventarji imajo podobno vlogo, kot jo imajo interpretativni konstrukti temeljnih spomeniških ved:¹⁹ za našo stroko je vrednotenje povzetek interpretacij temeljnih ved in hkrati njihova nadgradnja v smeri, ki pojasnjuje današnje kulturne pomene spomeniških objektov in območij.

V muzealstvu naj bi podobno interpretativno vrednotenje gradiva obsegali muzejski katalogi. V primerjavi z muzealstvom in spomeniškim varstvom v ožjem pomenu arhivistika ne pozna sistematičnih interpretativnih ureditev svojega gradiva: v splošnem je to naloga temeljnih ved, predvsem zgodovine. Vloga arhivistike je predvsem v tem, da pripravlja različne komplikacije o arhivskem gradivu, da torej ureja informacije na takšne načine, da je omogočen čim lažji dostop do podatkov. Seveda pa se tudi sodobna arhivistika ne more povsem izogniti interpretativnim postopkom, pa tudi vrednotenju ne. Interpretacije celotnih arhivskih korpusov so vendar podlaga za njihovo smiselno urejanje, medtem ko selekcije dokumentacijskega gradiva ni mogoče opraviti le s pomočjo ovrednotenja zgodovinskih informacij, ki jih gradivo nudi, temveč tudi tako, da določimo njegov pomen za sodobno kulturo.

Naj torej povzamem: prva faza v spomeniškovarstvenem delu je **pridobivanje in urejanje podatkov o dediščini in spomenikih**, ko tudi odberemo dediščino od nedediščine. Priprava inventarjev je zaključna stopnja te prve faze, ko temeljne

podatke dopolnimo z urejenimi povzetki različnih interpretacij, predvsem v obliki spomeniškovarstvenega vrednotenja in po možnosti tudi okvirnih varstvenih režimov. Ta delovni postopek predstavlja sistematično podlago za posebne obdelave gradiva bodisi zato, da bi operacionalizirali varstvena prizadevanja in se pripravili na izvedbo posegov na posameznih spomeniških objektih, bodisi zato, da bi za potrebe družbenega planiranja in oblikovanja varstvene strategije pripravili zbirne obdelave podatkov.

Operacionalizacija varstva

Nekoliko več pozornosti sem namenila pripravljanim delom, ki nedvomno pomenijo **temeljne naloge** spomeniškega varstva. Vse naslednje faze so izpeljane iz rezultatov prve faze, seveda v razmerah urejenega delovanja spomeniške dejavnosti. Ni moj namen podrobneje predstavljati različnih postopkov naslednjih delovnih faz. Omenim naj le, da naslednja faza pomeni **operacionalizacijo** rezultatov prejšnje delovne faze, predvsem v njej opravljenega vrednotenja in okvirnih varstvenih režimov. Izdelke te delovne faze običajno pripravljamo v teh oblikah strokovnih gradiv:

- strokovne podlage za razglasitve,
- strokovne podlage za planske in izvedbene akte,
- konservatorske smernice za posege na posameznih spomenikih,
- konservatorski programi in projekti,
- strokovna mnenja in priporočila imetnikom in uporabnikom spomenikov,
- programi za vodenje spomeniških akcij in poročila o njih.

Za vsa strokovna dela, s katerimi pripravljamo konkretne posege na spomenikih, velja, da morajo temeljiti na monografski obdelavi spomenika, v kateri seveda kombiniramo raziskovalno delo temeljnih spomeniških strok s posebnimi konservatorskimi zahtevami, med katerimi zavzema osrednje mesto podrobno spomeniškovarstveno vrednotenje. Tako je jasno, da je ena od nalog spomeniške službe tudi ta, da raziskuje spomeniško gradivo, kar je sicer glavna naloga akademskih ustanov. V primerjavi s slednjimi pa morajo strokovnjaki v zavodih temeljne raziskovalne izsledke dopolniti še z vsemi posebnimi konservatorskimi podatki, osnovnimi in izpeljanimi, ki zagotavljajo identifikacijo spomeniških lastnosti in dajejo podlago za izvajanje varstva.

Operacionalizacijska dela so v naši praksi že utečena, nekoliko manj smo večji priprave strokovnih podlag za planiranje in urbanistično načrtovanje, pa tudi pri izdelavi konservatorskih programov in projektov je stroka oblikovala samo splošna načela, ki bi jim morala ustrezati izvedbena dokumentacija.²⁰ Nimamo pa vpeljanih mehanizmov za strokovno presojo ustreznosti posameznih programov in projektov in za spremljanje njihovega izvajanja. Še več, v našem nedorečenem sistemu je mogoče, da pristojni zavod izvaja posege na najpomembnejših spomenikih brez minimalnega konservatorskega programa, kaj šele projekta, in brez dokumentacije o stanju spomenika pred posegi, med njimi in po njih.

Posebna vrsta operacionalizacije, ki je bila doslej v našem spomeniškem varstvu omejena na posamezne naključne primere, je **ponudba objektov in območij kulturne dediščine** za gospodarsko in drugo izrabo. Naša dejavnost se je doslej omejevala le na klasične oblike **popularizacije** in še to bolj obrobno in z omejenimi učinki, zato še zdaleč nismo dosegli varstvenih smotrov, to je aktivnega varovanja, da bi namreč večji del skrbi za dediščino prevzeli konkretni lastniki in uporabniki, spomeniško

varstvo pa bi opravljajo le usmerjevalno in nadzorno vlogo. Res pa je tudi, da takšne kompleksne in dolgoročne naloge presegajo zmognosti regionalnih zavodov, ki komaj zmorejo opravljati sprotna in najnujnejša dela. V tem se tudi kaže potreba, da nekatere vrste del opravlja centralna strokovna ustanova, to je republiški zavod.

Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine sicer predvideva, da je glavna teža strokovnih nalog republiškega zavoda na področju **metodologije varovanja**.²¹ Obstaja pa še cela vrsta nalog, ki jih je bolje opravljati hkrati za vso Slovenijo. Pomemben delež takšnih nalog zadeva tudi raven osnovne varstvene dejavnosti, o kateri sem govorila zgoraj, torej raven zbiranja in urejanja podatkov o dediščini.

Tako je ena ključnih pomanjkljivosti v delovanju naše službe v tem, da nima organiziranega rednega topografskega dela, da torej nimamo temeljne topografsko urejene evidence spomeniškega sklada, niti nimamo razčiščenega pogleda na vlogo in pomen inventarjev. Če bi se republiški zavod usposobil za izvajanje teh nalog, bi imeli od tega dvojno korist: regionalno službo bi razbremenili takšnih kompleksnih nalog, hkrati pa bi republiški zavod dobil neposreden stik s spomeniki, kar bi šele dajalo boljše možnosti za metodološko delo.

Delitev dela v spomeniškem varstvu

V zgornji shemi skušam označiti najpomembnejše strokovne naloge naše dejavnosti v zaporedju delovnih faz. Pri tem naj pojasnim, zakaj sem poročila o izkopavanjih uvrstila v fazo pridobivanja podatkov in ne v fazo operacionalizacije varstva, kamor sodi vodenje akcij in izvajanje varstvenih ukrepov. Na prvi pogled sicer obstaja podobnost med izkopavanji in spomeniški akcijami, še posebej, če izkopavanja izvaja spomeniškovarstvena organizacija. Bistvena razlika, zaradi katere sem vsako od obeh vrst del uvrstila v drugo delovno fazo, pa je, kot povzemam iz razprave Ive Curk, v tem: »Šele na podlagi strokovnega arheološkega raziskovanja lahko ugotovimo, ali moremo tvorbo šteti za spomenik in jo tudi pravno uvrstimo mednje.«²² Torej arheološko izkopavanje kot najpomembnejša vrsta arheološkega raziskovanja šele daje trdno oporo za to, da se odločimo, ali zemljišče popolnoma sprostimo za druge namene ali pa ga v celoti ali deloma zavarujemo kot kulturni spomenik, kar hkrati pomeni tudi ukrepe za njegovo konservacijo in prezentacijo. In šele priprave na ta opravila lahko štejejo v fazo spomeniške operacionalizacije temeljnih spoznanj o konkretnem objektu oziroma območju.

Naj se vrnem k splošnemu pregledu zaporedja spomeniškovarstvenih opravil. V spodnji shemi so strokovne naloge službe razdeljene na tri načine:²³

- na temeljno dejavnost in na iz nje izpeljane postopke,
- na praktične in metodološke naloge,
- in na naloge, ki jih je smotrno izvajati v regionalnih zavodih oziroma v osrednji strokovni ustanovi.

Seveda je jasno, da je predlagana delitev dela na ti dve ravni strokovne organiziranosti le ena od možnosti, nikakor pa ni edina. Pri spodnjem prikazu sem pač izhajala iz dejstva, da vrsta pomembnih nalog nima svojega mesta v našem sistemu varovanja in da moramo, če hočemo izboljšati stanje na tem področju, zagotoviti njihovo organizirano izvajanje. Končno je vseeno, ali urejanje gradiva, preverjanje in pripravo metodoloških podlag opravljajo delavci na regionalni ali na osrednji ravni, pomembno je le, da je nekdo zadolžen za takšne naloge in da jih tudi kontinuirano izvaja.

Pri tem je zanimivo, da v dosedanji spomeniški praksi prevladujejo tista dela, ki sodijo v skupino pridobivanja podatkov in v operacionalizacijo, medtem ko se od republiškega zavoda pričakuje predvsem, da prispeva metodološke napotke. Vseh preostalih del ne izvajamo sistematično, oziroma jih praktično nihče ne opravlja, kar žal velja tudi za metodološke naloge. V zadnjem času je nekoliko napredovalo predvsem področje priprave strokovnih podlag za planske akte RS, vendar zaradi velikega zaostanka za drugimi dejavnostmi, ki gospodarijo z dobrinami splošnega pomena, tudi pri tem še nismo dosegli zadovoljive ravni. Izdelovanje strokovnih podlag za planske akte skupaj s strokovnimi nalogami na področju celovite ponudbe dediščine in spomenikov za njihovo smotrnejšo izrabo pa sestavljajo naloge **določanja strategije varovanja**.

Na republiški ravni je smotrno organizirati tudi izvajanje tistih **posebnih strokovnih del**, ki jih zaradi ožje specializacije regionalne organizacije ne morejo zagotavljati. Že doslej so se samodejno uveljavila nekatera takšna delovna področja, kot na primer specialna projektantska dela za izvajanje varstvenih posegov, statične raziskave in projekti,²⁴ naloge na področju varovanja tehniške dediščine ipd. Menim pa, da bi morali načrtno usposobiti centralno enoto za specialne raziskave zgodovinskih struktur in materialnega stanja stavbnih spomenikov, ki bi skupaj s proučevanjem tehnologije gradbenih postopkov dajale trdnejšo podlago za posege v najbolj občutljive in ogrožene spomenike.

Kar zadeva naloge **preverjanja**, se seveda nanašajo na vse ravni strokovnih nalog. Delimo jih lahko na interno preverjanje, to je na preverjanje rezultatov posameznega strokovnega postopka, ki ga opravijo strokovnjaki znotraj tiste ustanove, ki je postopek izvajala.²⁵ Druga vrsta preverjanja, ki ga naša dejavnost ne pozna v sistematični obliki in se uporablja le sporadično in iz različnih nagibov, je komisijsko preverjanje. Menim, da bi to vrsto spremljanja rezultatov varovanja morali uveljaviti za vsa opravila, ki zadevajo pomembnejšo kulturno dediščino.²⁶ S tem bi izboljšali raven strokovnosti in konkretizirali odgovornost za posamezne odločitve. Komisijsko preverjanje seveda ne sme biti a priori naloženo republiškem zavodu, temveč naj bi zavod skrbel za imenovanje komisij za konkretne naloge in za njihovo redno delovanje. V komisiji bi lahko sodeloval vsak, ki je strokovnjak za problematiko v konkretnem primeru, ne glede na to, ali deluje v spomeniški službi ali zunaj nje.

In končno se pred našo dejavnost postavlja tudi neodložljiva naloga **konceptualizacije varstvene dejavnosti**, s čimer mislim na tisto raziskovalno delo, ki bi preverjalo izhodišča, smotre in metode spomeniškega varstva in omogočalo bolj sistematično in organizirano delovanje celotnega sistema. Klasično konservatorstvo je videlo svoje raziskovalne naloge predvsem na področju pospeševanja in izvajanja temeljnih raziskav spomeniškega sklada, kot jih prakticirajo matične spomeniške vede. Posodabljanje naše stroke seveda zahteva večji poudarek na drugačnem tipu raziskav, ki so povezane z ožjo varstveno tematiko.

OPOMBE

1. Pri tem mislim predvsem na umetnostno zgodovino, arheologijo ter deloma etnologijo in na raziskave s področja zgodovine arhitekture in urbanizma (razen če jih v svoje področje ne šteje že umetnostna zgodovina), na zgodovino tehnike, gospodarsko zgodovino in zgodovino novejših obdobij. V ZR Nemčiji k temeljnim spomeniškim vedam štejejo predvsem umetno-

stno zgodovino in zgodovino arhitekture kot posebno disciplino ter arheologijo. Poleg tega v varstveni dejavnosti vidijo tudi deleže raziskav splošne zgodovine, etnologije, zgodovine inženirstva in industrije ipd. Cf. D. von Winterfeld: *Denkmalpflege aus der Sicht der Wissenschaft, Deutsche Kunst und Denkmalpflege*, 1983, št. 2, str. 83.

2. Tako predvsem N. Šumi: *Prenova Ljubljane*, Ljubljana 1978, str. 15–17 in 29–40, ter T. Marasovič: *Aktivni pristup graditeljskom nasledu*, Zagreb–Split, str. 58–89.

3. Cf. I. Sedej, *Prispevek h konservatorski teoriji in metodologiji*, Vestnik Zavoda SR Slovenije za spomeniško varstvo, št. 4, 1977, predvsem str. 91–96, govori o dveh glavnih fazah strokovnega dela: o dokumentacijsko raziskovalni in konservatorsko prezentacijski fazi, medtem ko I. Mikl Curk naše delo deli v tri glavne faze: v pripravljeno analitična, programska in izvedbena dela. Podlaga za vse, še posebej za prvo fazo, je raziskovalno delo. Cf. I. Mikl Curk, *K oblikovanju nekaterih definicij iz varstva kulturnih spomenikov*, Varstvo spomenikov, letnik 23, 1981, str. 50–51.

4. Sintagmo je uporabil I. Komelj v razpravi *Očrt sistematike dejavnosti varstva spomenikov*, Vestnik Zavoda SR Slovenije za spomeniško varstvo, št. 4, 1977, str. 65. Z njim je hotel označiti metodološko konceptualne naloge, s katerimi usmerjamo strokovna in izvajalska dela. Takšne naloge obsegajo raziskovanje zgodovine varstva, njegovega splošnega razvoja, primerjalni študij konservatorstva s posebnim ozirom na praktične posege, terminologijo »... in ne nazadnje tudi konservatorsko filozofijo«. Sicer je Komelj varstvena opravila delil še na dokumentacijsko fazo, na pravno varstvo, na praktično varstvo, pri katerem na podlagi študij in elaboratov izvajamo konservatorske in prezentacijske posege, in na popularizacijska dela; *ibid.*, str. 57.

5. Na tem področju bi morale priti do delitve nalog: upravno pravni del bi morale voditi in ažurirati za to pristojne upravne službe, medtem ko bi bile strokovne organizacije za varstvo zadolžene le za pripravljane strokovnega dela registra. V našem neutrujenem sistemu je namreč velikokrat sila težko dobiti ažurirane zemljiškoknjižne podatke, brez katerih ni mogoče pripraviti upravnega dela registra. Zbiranje teh podatkov seveda ni naloga varstvenih organizacij.

6. Cf. J. Bialostocky, *Povjest umjetnosti humanističke znanosti*, 1986, str. 162.

7. Cf. I. Maroevič, *Interdisciplinarnost i školovanje stručnjaka za zaštitu kulturne baštine*, referat na posvetovanju Konservatorskega društva Hrvaške, Karlovac 1987, tipkopis, str. 4–5.

8. V splošni konservatorski terminologiji, ki ne pozna delitve na dediščino in spomenike, gre v tem primeru za postopek, katerega rezultat so preliminarne liste spomenikov.

9. V praksi imajo vlogo »drugih virov« navadno starejše spomeniškovarstvene evidence, ki jih je treba ažurirati in prirediti novim nalogam in potrebam.

10. Tako je urejeno tudi področje evidentiranja v enoti za varstvo naravne dediščine Zavoda RS. Pri vnosu podatkov o objektih in območjih v evidenco upoštevajo dve zahtevi: za vsako enoto mora biti pripravljen opis, iz katerega je razvidno, zakaj je objekt oziroma območje uvrščeno v evidenco, obenem pa mora biti lega objekta oziroma območja nedvoumno določena, kar pomeni, da je evidenčna enota opremljena s koordinatami in označena na ustreznih karti. Vsaki evidentirani enoti podelijo evidenčno številko, ki objekt oziroma območje spremlja skozi vse nadaljnje varstvene postopke. Cf. *Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije*, 1. del: vzhodna Slovenija, Ljubljana 1988, str. 21–22.

11. Pod oznako stanja objekta dediščine mislim tako na njegovo fizično stanje in tudi na stanje prezentacije, torej ali so njegove spomeniške vrednote dovolj razvidne ali jih je treba šele prezentirati.

12. Med njimi je najstarejša bavarska umetnostnozgodovinska topografija, to so *Die Kunstdenkmäler von Bayern*, ki je začela izhajati leta 1887. Odtlej je v tej seriji izšlo že več kot sto zvezkov, pa še vedno ni obdelano spomeniško gradivo v vseh bavarskih okrožjih, kar kaže na to, da tudi v deželah z najbolj razvito spomeniško tradicijo tudi v sto letih ni mogoče evidentirati in strokovno obdelati vsega spomeniškega sklada. Zato nedvomno drži, da »je popolna in vsestranska spomeniška topografija utopija«. Cf. T. Breuer, *Baudenkmalkunde, Versuch einer Systematik*, str. 9.

13. Za kratek pregled topografskega dela pri nas cf. M. Zadnikar, *Topografija umetnostnih spomenikov*, Varstvo spomenikov, št. 8, 1962, str. 83–89.

14. Kot je znano, gre za topografski opis šmarske dekanije, ki je bil dalj časa v rokopisni obliki, končno pa ga je avtor pripravil tudi za objavo in je izšel leta 1978 pod naslovom *Umetnostnozgodovinska topografija grosupeljske krajine*.

15. Cf. *Dehio Handbuch die Kunstdenkmäler Österreichs, Salzburg-Stadt und Land*, Dunaj 1986, str. VII.

16. Cf. *The Bavarian State Conservation Office: Protection and Preservation of Historic Buildings and Archeological Sites in Bavaria*, *Denkmalpflege Informationen*, Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, München 1987, str. 5.

17. Pri nas je družbena resničnost takšna, da takšne spremembe doživljamo v krajših obdobjih, kar je še dodaten razlog za enolično identifikacijo spomenikov in natančno oznako njihove lokacije.

18. Če je to delo že bilo opravljeno pri pripravi evidence, ga na tej stopnji le povzamemo.

19. Gardin definira interpretativne konstrukte kot tiste izpeljane trditve, »... kjer sestavljalec preseže formalno stopnjo urejanja, da bi nato razložil pomen dobljenih skupin.« Cf. J. C. Gardin, *Teoretska arheologija*, 1987, str. 131.

20. To delo je bilo opravljeno v sklopu priprave normativov in standardov na področju varovanja naravne in kulturne dediščine, v katerih je bila določena minimalna vsebina za konservatorske programe arheoloških izkopavanj, za večja vzdrževalna dela na spomenikih, za prenavo le-teh, za konservacijo, restavratorstvo in prezentacijo spomenikov in za prenavo spomeniških območij, pa tudi za konservatorske projekte za ožje spomeniškovarstvene posege. Cf. *Normativi in standardi na področju varovanja naravne in kulturne dediščine*, Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije, 1987, št. 28, str. 62–65. Žal normativi in standardi na noben način ne obvezujejo strokovnih organizacij, temveč le dajejo okvir za financiranje njihove dejavnosti iz virov KSS. Za problematiko konservatorskih programov za potrebe mestne prenave cf. tudi N. Šumi: *Prenova Ljubljane*, str. 35–37. in P. Fister: *Konservatorski program – upravičenost, uspešnost in vloga v načrtovanju ter prenavi stavbne dediščine*, Varstvo spomenikov, letnik 28, 1986, str. 13–34.

21. Zakonska diktacija je sicer značilno nedoločna: *republiški zavod* »... organizira in vodi usklajevanje metod in postopkov za delo pri varstvu naravne in kulturne dediščine« in »... razvija in usmerja raziskovalno delo v zvezi z varstvom...« Kdo je potem v takšnem sistemu zadolžen, da pripravlja metodologijo in da raziskuje za potrebe te dejavnosti? Cf. *Zakon o naravni in kulturni dediščini*, 1981, člen 86.

22. Cf. I. Mikl Curk, *Teorija varstva arheoloških spomenikov v naši praksi*, Varstvo spomenikov, letnik 23, 1981, str. 84.

23. Shema je narejena tako, da so z debelejšimi črtami označene glavne povezave med skupinami strokovnih opravil, s tanjšimi črtami pa vse druge povezave.

24. Del teh nalog opravlja tudi Restavratorski center SRS, del pa strokovnjaki, ki so formalno zunaj varstvene službe.

25. Takšnih nalog preverjanja v shemi nisem posebej prikazovala.

26. 27. Takšno zahtevo je eksplicitno postavil Ivan Sedej leta 1968 v članku, ki je izšel devet let kasneje. Cf. I. Sedej, *op. cit.*, str. 87 in 103.